

מני מאוטנר

הרצאה בכנס "עשרים שנים למהפכת זכויות האדם", המושב: "ביקורת שיפוטית והדיאלוג הבין-מוסדי", המרכז הבינתחומי, הרצליה, 21 בדצמבר 2011

מזה כעשר שנים מתפרסמים מחקרים המצביעים על ירידת האמון בבית המשפט העליון. הנתונים כואבים מכדי לחזור עליהם. את משמעותם אפשר לתאר במילה אחת בלבד. אחסוך אותה מכם.

אנשי מדע המדינה ואנשי התיאוריה הפוליטית, למשל ג'ון רולס, משתמשים במונח אחר: לגיטימציה. בתי משפט הם מוסדות מדינה, וככאלו הם מפעילים כל העת כוח על האזרחים. מי כמו בתי המשפט הם גופים מפעילי כוח? רוברט קובר תאר את הכוח הזה ב-1986 במאמר בלתי נשכח שכותרתו "אלימות והמילה" (Violence and the Word). אבל כדי להפעיל את הכוח הזה נדרשים מוסדות המדינה ללגיטימציה בקרב האזרחים, היינו שהאזרחים יקבלו זאת כראוי שהכוח הזה אכן יופעל עליהם. אפילו במשטרים טוטליטאריים השלטון אינו יכול לתפקד בלי הלגיטימציה הזו, והוא משקיע אפוא מאמץ עצום ביצירתה ובשימורה. במשטר דמוקרטי, קל וחומר. וכשהמדובר בבתי משפט, איך היו אומרים משפטנים בעידן אחר, בן בנו של קל וחומר. המשמעות של אבדן הלגיטימציה ברורה: חופש הפעולה של בית המשפט מצטמצם ביחס ישר למידה שבה הוא מאבד לגיטימציה. בית המשפט העליון של ישראל איבד בשנים האחרונות הרבה לגיטימציה, ולכן גם הרבה מחופש הפעולה שלו.

אבל הפגיעה באמון בבית המשפט, הפגיעה בלגיטימציה של בית המשפט, היא רק חצי מהצרה שבה הוא נתון. הכותרת של המושב הזה היא "ביקורת שיפוטית והדיאלוג הבין-מוסדי". הכותרת הזו מזמינה עיון בחצי השני, הנוסף, של הצרה: אי-כיבוד החלטותיו של בית המשפט על ידי רשויות השלטון האחרות. שני החצאים האלה קשורים כמובן האחד למשנהו בקשר הדוק: בית משפט המאבד לגיטימציה הוא בית משפט שרשויות השלטון האחרות מרשות לעצמן שלא לציית להחלטותיו.

התופעה של אי-כיבוד החלטות בית המשפט על ידי הממשלה התקיימה במידה מסוימת בשנות החמישים, ומאז היא פסה מן העולם. מסתבר שבשנים האחרונות התופעה הזו שבה ועלתה. ומי לנו יותר משופטי בית המשפט עצמו להצביע עליה ולתארה?

בנאום בכנס מדד הדמוקרטיה 2008 אמרה נשיאת בית המשפט העליון, השופטת דורית ביניש,

כדברים האלה:

"גורם []סיכון ... האורב לפתחנו הינו החשש מפני כרסום וזלזול של הרשויות בפסיקתו של בית המשפט העליון. לצערנו, אנו נתקלים ברטוריקה העלולה להוביל למחדלים בכל הנוגע לקיום צווים שיפוטיים; החשש הוא מפני יצירת דה לגיטימציה מצד זרועות השלטון לפסיקתו של בית המשפט העליון. ... בעבר ידענו כי כיבוד

צווים שיפוטיים הוא מובן מאליו, גם כאשר הפסיקה אינה לרוחה של הרשות. לצערי אין היום ביטחון בכך שלא נעמוד בקרוב בפני מדרון חלקלק שעלול להתבטא חלילה באי כיבוד צווים שיפוטיים. אין לי אלא להביע תקווה שהחשש הזה לא יהפוך למציאות.

דברים דומים נאמרו על ידי בית המשפט העליון בבג"ץ המרכז לפלורליזם יהודי נ' שרת החינוך; בבג"ץ ועדת המעקב העליונה לערביי ישראל נ' ראש הממשלה; ובבג"ץ עמותת "נוער כהלכה" נ' משרד החינוך. בכל אחד מפסקי הדין האלה מחו השופטים על כך שמשרדי הממשלה מתעלמים מפסיקותיהם. אחסוך מכם את דברי השופטים.

בהמשך לדברים האלה, בדו"ח שפרסמה יהודית קרפ, לשעבר המשנה ליועץ המשפטי לממשלה, במרס 2010, הובא פירוט של מקרים שבהם רשויות המדינה לא קיימו צווים של בית המשפט העליון. כך לצד אבדן הלגיטימציה של בית המשפט יש לנו אי-אכיפה של פסקי הדין של בית המשפט. כל אחת משתי התופעות האלה היא הרסנית לגבי המעמד ויכולת הפעולה של בית המשפט. השילוב של שתיהן יחד הוא לא פחות מקטלני.

* * *

בעיקרו של דבר זהו סיפור של שקיעה. ההיסטוריה כולה עשויה סיפורים כאלה. מרקס ראה בדינמיקה הזאת את אחד הצפנים המרכזיים להבנת ההיסטוריה האנושית, תוך שהוא מתאר את סיפור השקיעה הרלוונטי לזמנו שלו - סיפור השקיעה של האצולה הקרקעית באירופה לנוכח עליית הבורגנות של הסחר והתעשייה.

"גן הדובדבנים" של צ'כוב הוא תיאור השקיעה של האצולה הקרקעית ברוסיה של המחצית השנייה של המאה התשע עשרה - אצולה השקועה בענייניה, מתרפקת על עברה, אטומה לשינויים המתרחשים סביבה, ממאנת להקשיב לכל הצעה הגיונית וטובה באשר לדרכים שבהן תוכל לשמר את מעמדה ההולך ופוחת.

הסוחר לופאחין אומר לבעלת האחוזת ליובוב אנדרייבנה:

"הרי כבר ידוע לגבירתי: גן הדובדבנים שלכם עומד למכירה על חובות שלא נפרעו... יש עצה... הנה התכנית שלי... אם יחולקו גן הדובדבנים והקרקע שלאורך הנהר לחלקות של קייטנות ויוחכרו אחר כך למעונות קיץ, הרי תהא לכם הכנסה, לכל הפחות עשרים וחמישה אלף לשנה... ואם תזדרזו לפרסם מודעה על כך מיד, הריני ערב לכם כל ערובה שהיא, שעד הסתיו לא תישאר לכם פיסת קרקע אחת פנויה, את

הכל יחטפו. כללו של דבר, ברכותי, ניצלתם. מצב המקום נפלא, הנהר עמוק. אבל, כמובן יש לפנות קצת, לנקות קצת... דרך משל, נאמר, להרוס את כל הבניינים הישנים, הנה את הבית הזה שלא יצלח עוד לשום דבר, לכרות את גן הדובדבנים הישן. " [עמ' 258-259; תרגום אברהם שלונסקי]

ומה משיבה ליובוב אנדרייבנה?

"לכרות? יקירי, סלח לי, אינך מבין כלום. אם יש בכל הפלך כולו משהו מעניין, אפילו נפלא, הרי זה רק גן הדובדבנים שלנו." [עמ' 259]

בסופו של דבר נמכר גן הדובדבנים בהליכים של הוצאה לפועל; נמכרת גם האחוזוה. הרוכש הוא לופאחין, שעד הרגע האחרון רוחש אך אהבה וטוב לליובוב אנדרייבנה, ובהשלימו את הרכישה הוא אומר בנהמת לבו: "קניתי אחוזוה, שבה היו אבי וסבי עבדים, שבה אפילו לחדר המבשלים לא הניחום להיכנס." [עמ' 305] וליובוב אנדרייבנה? מרוששת לחלוטין היא עוקרת לפריז, לחיים של דלות ונדודים.

"בית בודנברוק" של תומס מאן הוא סיפור השקיעה של משפחת סוחרים גרמנית במהלך המאה התשע עשרה. "הברדלס" של ג'וזפה תומאזי די למפדוזה היא סיפור השקיעה של בית אצילים בסיציליה במחצית השנייה של המאה התשע עשרה. סיפור השקיעה הישראלי האולטימטיבי הוא "זכרון דברים" של יעקב שבתאי, שפורסם ב-1977, ומתאר את ירידתה של הקבוצה שאני קורא לה "ההגמונים לשעבר הליברלים". מחוסר זמן, לא אעסוק בהם. אומר רק שבכל אחת מהיצירות האלה מצוי עושר גדול של תובנות שיש להן נגיעה ישירה לענייננו.

* * *

חלק מתהליכי השקיעה האלה אינם נתונים בשליטת בית המשפט העליון.

כך למשל, בסוף שנות השבעים הסתיימה ההגמוניה הפוליטית, החברתית והתרבותית של תנועת העבודה, ונפתח מחדש המאבק על אופייה של התרבות הישראלית בעשורים הבאים בין הקבוצה היהודית החילונית, הליברלית, לבין הקבוצה הדתית. תהליכים גדולים אלה נמצאים כמובן מחוץ לשליטתו של בית המשפט.

מאז רוסו, נשמע שוב ושוב, באופן רציף, הטיעון שהמודרנה החילונית מותירה ריק נורמטיבי, ריק של משמעות, בחייהם של בני האדם, ושאת הריק הזה צריכה למלא הדת. הטיעון בדבר אבדן המשמעות נשמע רבות באירופה של סוף המאה התשע עשרה, וגם באירופה שבין שתי מלחמות העולם. הוא נשמע שוב בעשורים האחרונים של המאה העשרים, שבהם נטען כי התגברות הדתיות במקומות שונים בעולם היא תגובת-נגד לתהליכי אבדן המשמעות שאותם חווים בני האדם.

אכן, ניתן לטעון שעם הסתיימות העידן של "בניין האומה" על ידי מדינת הלאום הישראלית, אולי כבר בשנות החמישים, ובוודאי החל בסוף שנות השישים, נותרו האזרחים כשהם חסרים מסגרת גדולה ועשירה של משמעות, ואל הריק הזה נכנסת הדת.

ניתן לטעון שהניאו-ליברליזם, שהשתלט כמעט לגמרי על המחשבה הכלכלית-חברתית בישראל בעשורים האחרונים, הוביל לרישוש נורמטיבי, משום שהוא הטיף לכך שספירות חיים מגוונות בחיינו (הספרות, התיאטרון, העבודה, ההשכלה הגבוהה) לא יישלטו עוד על ידי מה שהפילוסוף אלסדייר מקינטייר קורא "הערכים הפנימיים" של הספירות האלה, אלא על ידי מערכת נורמטיבית אחת, מאחידה, מרוששת, היא מערכת הערכים של השוק. וגם כאן ניתן לטעון שאל הריק הנורמטיבי נכנסת הדת.

ניתן לטעון שהניאו-ליברליזם, המטיף למדינה "קטנה" ולשוק "גדול", היינו לצמצום השירותים החברתיים הניתנים לעניים, מוליד חוסר בטחון חומרי וגם חוסר בטחון אקזיסטנציאלי בחייהם של בני אדם רבים, ושאל הריק הזה נכנסות תנועות דתיות, המצליחות לספק את שני סוגי הביטחון האלה כאחד. אם נמשיך בנתיבות הניאו-ליברליזם, לא מן הנמנע כלל שבתוך שנים ספורות יסתבר לנו שלא רק כיכר תחרין היא כאן, אלא גם "האחים המוסלמים", ואולי אפילו הסלפים. תנועת ש"ס למשל, דומה דמיון בולט, מבחינת דרכי הפעולה שלה, לתנועת האחים המוסלמים המצרית, ובשני המקרים המדובר באליטה העסוקה בענייניה, בלא שיש לה עניין אמיתי ביצירת אינטגרציה כלכלית ותרבותית עם הקבוצות החלשות בחברה שבה היא חיה.

ניתן לטעון שהקבוצה החברתית התומכת בבית המשפט, מה שאני קורא "ההגמונים לשעבר הליברלים", העתיקה את העניין שלה מפעולה קולקטיבית במוסדות המדינה לפעולה אינדיבידואליסטית, פעולה של קידום האינטרס העצמי, פעולה לקידום "החיים הטובים", בשוק, בהשכלה הגבוהה, ובכלכלה גלובאלית - אף מחוץ לישראל, ובכך בעצם איבדה הרבה מהיכולת שלה להשפיע על הקורה במדינה, שהרי לנוכח האתגרים הביטחוניים והאחרים העומדים בפני ישראל אי-אפשר לחיות "אמריקה בישראל", ומי שבכל זאת יתעקש על חיים כאלה כאן, סופו שיפנה את ניהול המדינה לאלו המוכנים לחיות חיים של עניין בטובת הכלל, אחריות לטובת הכלל, והקרבה לטובת הכלל.

אף אחד מהתהליכים האלה אינו בשליטתו של בית המשפט. אבל חשוב לשים לב שהמתחוללת המרכזית של כל אחד מהתהליכים האלה הייתה הקבוצה המזוהה יותר מכל עם בית המשפט - "ההגמונים לשעבר הליברלים" - קבוצה שקוצר הראות שלה, כשפוררה את תהליכי "בניין האומה" כבר בשנות החמישים, בשם התביעות שלה ל"נורמליזציה" ול"חיים הטובים" (ואכן, זכתה בחיים הטובים, ועוד איך זכתה, אך נכדיה, הילדים שלנו, כבר לא יזכו כנראה), וכאשר בשנות התשעים אימצה בחום את הניאו-ליברליזם - קוצר הראות של הקבוצה הזו הוא לא פחות ממדהים. אבל צריך לומר גם זאת: הסיבה

שהקבוצה הזאת היא המזוהה יותר מכל עם בית המשפט העליון מקורה בעובדה שתמצית פעולתו של בית המשפט היא ההגנה על הזכויות שהן כל כך חיוניות לאורחות חייה של הקבוצה, הזכויות השליליות, הזכויות של "עזוב אותי במנוחה ואל תתערב בענייני".

* * *

אבל לבית המשפט הייתה תרומה לא מעטה משלו לתהליכים האלה, שבהם נפגע כל כך מעמדו וכל כך נפגעה הלגיטימציה שלו.

כבר טענתי במקומות אחרים שפסק הדין בעניין **בנק המזרחי**, שבו נטל לעצמו בית המשפט את הכוח לפסול חוקים של הכנסת היה טעות קשה, משום שהוא התעלם לגמרי מתגובת הנגד הצפויה של המערכת הפוליטית, שפירושה מצד אחד פוליטיזציה של הליכי המינוי של השופטים, ומצד שני איון כוחו של בית המשפט לפסול חוקים פוגעניים באמת, מחמת החשש של בית המשפט מתגובת הנגד של המערכת הפוליטית. אז בסדר, יש לנו את הלכת **בנק המזרחי** כחלק מהמשפט החוקתי שלנו. אבל אם כפי שנאמר במשפט האמריקאי "כולנו ריאליסטים משפטיים כעת", "we are all realists now", ואם מאז מאמרו הקלאסי של רוסקו פאונד ב-1910 אנחנו מבינים שלא אחת "המשפט בספרים" אינו דומה ל"משפט בפעולה", אי-אפשר שלא לשאול: מה כוחו האמיתי של בית המשפט לפסול חוקים של הכנסת, אפילו במצבים של פגיעה של ממש בזכויות אדם? מי מרתיע את מי: בית המשפט את הכנסת, או הכנסת את בית המשפט? אני חושש שהתשובות לשאלות אלה ברורות.

בית המשפט העליון של ארצות הברית נחשב "נביא" הביקורת השיפוטית בעולם. אבל שימו לב: בית המשפט הזה בוחר לעצמו את המקרים שבהם ידון, ובפועל הוא דן אך בשבר מכל המקרים המובאים בפניו. אצלנו אין לבית המשפט את הפררוגטיבה הזו. במצב כזה, וכשדוקטרינת השפיטות דוללה לגמרי, האם כל הארגונים הממהרים להגיש לבית המשפט עתירות לפסילת חוקים הם "ידידיו" של בית המשפט, או שמא בהגישם עתירות כאלה הם בעצם קולעים את בית המשפט לצרה?

כבר טענתי במקומות אחרים שפסק הדין בעניין **בנק המזרחי** יוליד בהכרח משפט חוקתי שמרני, משום שחופש הפעולה של בית המשפט העליון, מקום שהוא נתבע להגן על זכויות האדם לנוכח פגיעה מצד המינהל הציבורי של המדינה, גדול לאין שיעור מחופש הפעולה של בית המשפט מקום שהוא נתבע להגן על פגיעה כזו שמקורה בחקיקה של הכנסת. אכן, סיבה חשובה לכך ששופטי הדור הראשון הצליחו לפתח משפט חוקתי פסיקטי מפואר הייתה העובדה שבדור ההוא התפתח המשפט החוקתי שלנו על גבו של המשפט המינהלי, ולא בדרך של התעמתות עם הכנסת.

תמיד כדאי ללמוד מההיסטוריה, אף כי בדרך כלל מעטים מדי מוכנים לעשות זאת. אני רוצה לשתף אתכם בסיפור בן שלוש מערכות.

מערכה ראשונה:

בשנת 1073 עולה על כס האפיפיורות ברומא האפיפיור גרגוריוס השביעי. מיד עם כניסתו לתפקיד הוא מוציא מספר גדול של צווים, פסקי הלכה וחוות דעת משפטיות המבקשים לשנות מן היסוד לא רק את עולמם של אנשי הכנסייה, אלא את החברה הסובבת כולה. רבים מהצווים, פסקי ההלכה וחוות הדעת המשפטיות האלו עומדים בניגוד גמור למסורת המשפטית שהייתה מקובלת בכנסייה עד אז.

גרגוריוס פועל מתוך תפיסה ברורה של החברה כפי שהיא צריכה להיות. החברה הזאת אינה דומה במאומה לחברה הקיימת בפועל, ותפקיד החקיקה האפיפיורית הוא לצמצם את הפער שבין האידיאל לבין המצוי. החברה הראויה היא חברה נוצרית, יראת שמיים, המנוהלת על ידי הרועים הרוחניים, ועל ידי הרשויות החילוניות בהנחיית הרועים הרוחניים. התפיסה שהאפיפיור אינו אמור להתערב בענייני חולין מקורה בטעות אופטית, טוען גרגוריוס. האפיפיור אחראי על כל ענייני המוסר. כל מעשה אנושי הוא בעל השלכות מוסריות, כפי שלכל אדם יש נשמה, שהיא בתחום סמכותו של האפיפיור.

ועוד קובע גרגוריוס: לאפיפיור הזכות לחוקק חוקים חדשים, ולא רק לפרש חוקים ישנים. האפיפיור שופט את כולם, ואין איש שופט אותו. האפיפיור מוסמך להסיר קיסרים חוטאים מכסאם. הכנסייה הרומית אינה יכולה לטעות, שהרי כך מעידים כתבי הקודש עצמם.

בתחילה, הקביעות הנועזות הללו מכות בהלם את בני התקופה, אבל מהר מאד הן זוכות בתמיכה נמרצת של האינטלקטואלים של הכנסייה, שרובם נעשים שותפים לתפיסת העולם האפיפיורית החדשה, ומתגייסים לקידומה.

פעולותיו של גרגוריוס נוגסות בעיקר בסמכויותיה של הקיסרות הגרמנית, שבאופן מסורתי הייתה מוחזקת אפוטרופסית ומפקחת על כס האפיפיור. גרגוריוס מודע אפוא לכך שעליו להתכונן למאבק מול היינריך הרביעי מלך גרמניה. הוא רוכש לעצמו כבעלי ברית שורה של שליטים, וכן את הפיאודלים הגרמניים, אויבי הקיסר.

מערכה שנייה:

המאבק הגלוי פורץ כשהיינריך, קיסר גרמניה, מסרב לקבל את "צו האפיפיור", ומכריז בינואר 1076 על הדחת גרגוריוס מכסאו, כמורד בקיסר. גרגוריוס משיב מיד בהכרזת נידוי וחרם על המלך, ובהתרת נתיניו משבועת האמונים שלהם לו. הדבר מעורר הד עצום בכל המערב הנוצרי. בגרמניה משמש הדבר אמתלה דתית לכל מתנגדיו של היינריך הרביעי לבגוד בו ולתכנן בחירה של מלך אחר במקומו. אולם היינריך,

שנעזב על ידי רוב תומכיו, משכיל להקדים את התקפת מתנגדיו: בעצם ימי החורף הוא עובר את האלפים עם מלווים מעטים, ובא לבקש חנינה וכפרה מאת גרגוריוס. שלושה ימים ממתין היינריך יחף בשלג. בסופו של דבר, בהתאם לחוק הכנסייה, נאלץ גרגוריוס לקבל את חרטתו של היינריך, ומסיר מעליו את החרם.

המערכה הזו בסיפור, המערכה השנייה, ידועה ומפורסמת זה אלף שנים. מי אינו מכיר את הביטוי "הלך לקאנוסה"? המערכה השלישית ביחסי גרגוריוס השביעי והיינריך הרביעי, המערכה המסיימת, ידועה הרבה פחות. כדאי להאזין. הסכיתו ושמעו:

מערכה שלישית:

קבלת המחילה האפיפיורית מחזירה להיינריך את הלגיטימיות שלו, וגורמת מבוכה בין מתנגדיו. כשפורצת מלחמה בין היינריך לבין המלך שנגדו, שנבחר על ידי הפיאודלים הגרמנים המתמרדים, ידו של היינריך בפעם הזאת היא על העליונה.

גרגוריוס מנסה להעמיד עצמו כשופט בין שני המלכים הניצים, וכשנמנע היינריך מלציית לו, מחדש גרגוריוס, ב-1080, את החרם, ומדיח את היינריך סופית. אולם חרם זה חסר את ההשפעה שהייתה לחרם הראשון. היינריך ממנה אפיפיור חדש מקרב נאמניו, ופולש עם חילותיו לאיטליה על מנת להושיב את זה האחרון על כס האפיפיורות ברומא. היינריך משתלט על רוב שטחה של מדינת האפיפיור, וגרגוריוס נשאר מבודד, ולמעשה סגור ומסוגר, בתוך רומא הנצורה. לבסוף כובש היינריך אף את רומא, וגרגוריוס נמלט וניצל רק הודות לנורמאנים החשים לעזרתו. את ימיו האחרונים מבלה האפיפיור בחסות הנורמאנים בסלרנו, דואב ומר נפש.

עד כאן באשר לביטול חוקים של הכנסת על ידי בית המשפט.

כבר טענתי במקומות אחרים שמתן זכות עמידה לחברי כנסת להגיש עתירות הייתה טעות קשה, משום שבמצב שבו מה שנקרא "מפלגות השמאל" נמצאות באופן בלתי נמנע באופוזיציה, חברי הכנסת של המפלגות האלה הם שיגישו את העתירות, ומכיוון שכפי שהראו יואב דותן ומנחם הופנונג העתירות האלה מלוות תמיד בכיסוי תקשורתי נרחב, התוצאה הבלתי נמנעת היא שבית המשפט יכונה בקרב חוגים רבים "סניף – אתם יודעים של איזה מפלגה – אשר בירושלים".

כבר טענתי במקומות אחרים שהמעורבות של בית המשפט העליון בוועדה למינוי שופטים צובעת אותו בצבע חריף של "דילים" ו"פוליטיקה", וחותרת קשות תחת מעמדו. כבר הראיתי במקומות אחרים שהמעורבות הזו של השופטים בהליכי המינוי אין לה אה ורע בשום מדינה מערבית - בניגוד לטיעונים המופצים אצלנו, ששיטת המינויים שלנו היא מושא קנאתן של אומות העולם - וטענתי שיש להחליף את

השופטים בחברים אחרים בוועדה, למשל: דיקאני הפקולטות למשפטים, הרקטורים של האוניברסיטאות והמכללות, נציגי אגודת הסופרים, או נציגיהם של ארגונים דומים.

כבר טענתי, במקומות אחרים, וטענו רבים אחרים, שחלק מהאקטיביזם שהפגין בית המשפט העליון בעשורים האחרונים היה טעות קשה, ונזקו היה רב מתועלתו.

כבר טענתי במקומות אחרים שזהו חוסר רגישות נורא, אם לא חוסר תבונה ממש, למלא את בית המשפט, בתנאי הרב-תרבותיות של ישראל, באנשים שכמעט כולם דומים אלו לאלו מבחינת הביוגרפיות שלהם, מבחינת השמות שלהם, ובעקבות פייר בורדייה אפילו מבחינת הדיקציה שלהם, ושמצב כזה אינו יכול שלא להוביל לא רק לניכור כלפי בית המשפט, אלא ממש לעוינות כלפיו. הסוציולוג הקנדי ריימונד ברטון הראה שבני אדם מזדהים עם מוסדות מדינה רק במידה שהם מוצאים בהם אנשים הדומים להם. אבל כמה נעים ונינוח להיות מוקף באנשים הדומים לך!

בית המשפט הוזהר. הצביעו בפניו על השינויים העמוקים המתחוללים בחברה הישראלית - הסביבה שבה הוא פועל. התריעו בפניו על הסכנות המאיימות עליו בתנאים המשתנים האלה. האם עמד בחובת הזהירות שהייתה מוטלת עליו? אני חושש שיש להשיב על השאלה הזאת בשלילה. בית המשפט אטם את אזניו ומאן לשמוע. כל מי שהזהיר, והתריע, והציע הצעות, זכה אמנם להציג את דבריו בפתיחות ובחופשיות בכל פורום אקדמי בארץ, וגם בעולם, ודבריו נשמעו תמיד מתוך כבוד וברוב קשב, אבל על ידי בית המשפט הוא תויג מיד כאויב. ולא רק כאויב של בית המשפט, אלא קודם כל כאויב אישי של השופטים, כאילו היה מדובר כאן במן סכסוך פרטי על מקום חנייה למשל, ולא בוויכוח לגיטימי, חרד, על לא פחות מאשר הדרכים שבהן יש לפעול כדי להציל את הדמוקרטיה הליברלית של ישראל מאבדון. "קיפאון - דרכם של שליטים להתמיד ללא שינוי ברעיונות שבהם החלו את דרכם - הם קרקע פורייה לאיוולת", כותבת ברברה טוכמן. "להשתנות? לחשוב מחדש?" אמרו השופטים, "סלח לי, אינך מבין כלום, אם יש בכל העולם כולו בית משפט מעניין, אפילו נפלא, הרי זה רק בית המשפט שלנו."

* * *

כן, זהו סיפור של שקיעה. העובדה הסוציולוגית החשובה ביותר על מצבו של המשפט הישראלי ברגע הזה היא שמזה כשנה מפרסם העיתון "מקור ראשון" מדי יום שישי מוסף משפטי בן שישה עמודי broadsheet, ומזה כחודש ימים גודל המוסף הוא שמונה עמודים. את סיפור העלייה יספרו בני אדם אחרים.

